

3. Православно-католицькі відносини і проблеми їх толерантизації

За минулі два десятиріччя в Україні відбулися конфесійні зміни реформаційного масштабу. У різних регіонах православно-католицькі відносини набули нового виміру. У Галичині греко-католицизм потіснився, щоб надати місце в цьому регіоні православ'ю. Утративши своє монопольне становище на галицькій землі, Українська Греко-Католицька Церква після понад 40-річної офіційної заборони і катакомбного існування вийшла із «галицького загомінку» на простори Великої – Наддніпрянської України. Римо-католицизм завдяки належному організаційному і матеріальному ресурсу відродився на заході України і з великими темпами поширюється в центрі, на сході й півдні України.

Якщо названі зміни оцінювати в історично-хронологічних параметрах, то отримаємо такий оптимум (сукупність найсприятливіших умов): по-перше, у Галицькому регіоні відродилося православ'я після двохсотрічного його небуття (почавши від 1700 року, коли дві галицькі православні єпархії – Львівська і Перемишльська – останніми перейшли на унію, не беручи до уваги понад 40-річний період запровадження радянською владою російського православ'я після скасування і заборони Греко-Католицької Церкви в 1946 р.). На терени Наддніпрянської України увійшов греко-католицизм після понад 150-річного його небуття і насильницького «приєднання» у 1839 р. Уніатської Церкви на Правобережній Україні до Російської Православної Церкви.

Для Римо-Католицької Церкви у незалежній Україні наступив, як охарактеризував її сучасний стан і тенденції розвитку єпископ Києво-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк, «золотий вік свого існування», оскільки, як вважає цей католицький ієрарх, «умови для розвитку латинського католицизму в Україні найкращі за всю історію його буття в цій країні».

1. Православно – греко-католицькі відносини: ретроспектива і сучасний стан. Щоб належним чином оцінити, по суті, епохальне значення нинішніх змін у православно-католицьких відносинах та вагоме значення їх толерантизації для незалежної України, потрібно зробити екскурс в історію цих відносин. Передусім необхідно зазначити, що упродовж 17-20 стст. Православна і Уніатська (Греко-Католицька) Церкви перебували під гнітом чужоземної влади на українських землях в умовах бездержавності України. Весь цей період не раз у край загострювалися міжцерковні відносини, розпалювалася (і часто без вини українців) етноконфесійна ворожнеча, яка переростала у криваві розправи. Відразу після Берестейської унії (1596 р.) польською владою на Правобережній Україні заборонено Православну Церкву, що, зрештою, викликало міжконфесійну боротьбу між так званими «з'єдиненими» (уніатами) і «нез'єдиненими» (православними), під час якої, як тоді говорили, «Русь нищила Русь».

Уроки Берестейської унії свідчать про зловісну закономірність: те, що довелося витерпіти православним, не меншою мірою згодом вистраждали, відчували на собі й уніати:

17 ст.: Православна Церква без ієрархії, боротьба за її легалізацію; ієрархічне двовладдя, міжконфесійні конфлікти між уніатами і православними; національно-визвольні козацькі війни з вимогами ліквідації унії; приєднання України до Росії (1654 р.), скасування автономії Православної Церкви і підпорядкування її Московській Патріархії (1586 р.), що, по суті, відкрило шлях до ліквідації Київської митрополії та зведення її до ролі рядової єпархії.

18 ст.: Початок процесу уніфікації, «купночиния» з Російською Православною Церквою, що призвело до зросійщення українського православ'я; акція частини польської шляхти і магнатів (Барська конфедерація, 1768 р.), яка розгорнулася під гаслами боротьби за католицьку віру на Правобережній Україні, стала безпосереднім поштовхом для Коліївщини (1768-1769 рр.). Ці події залишили після себе «мартирологію уніатських мучеників» в Умані, Бердичеві, Білій Церкві та інших містах і селах; активізувалася антиуніатська політика російського самодержавства і православного Синоду після поділів Польщі (1772, 1793, 1795 рр.). Всі ці події не були позбавлені виявів жорстокості на міжетнічному та релігійному ґрунті, від яких постраждали українці (православні та уніати) і поляки (римо-католики).

19 ст.: Відбуваються складні міжконфесійні трансформації на Правобережній Україні: знищення Уніатської Церкви та «возз'єднання» уніатів з Російською Православною Церквою (1838 р.); антикатолицькі репресивні заходи царського самодержавства і Синоду Російської Православної Церкви після придушення польських повстань (1830 і 1860-ті роки); загострення відносин між уніатами і римо-католиками, з одного боку, і уніатів та римо-католиків з православними, – з іншого, – на тлі геополітичного втручання в ці відносини католицької Польщі й православної Росії.

20 ст.: Найбільша трагедія як для Православної, так і для Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков відбулася в умовах тоталітарного сталінського режиму. Використовуючи апробовані сценарії розправи самодержавно-православної влади у 19 ст. з іновірцями – уніатами і римо-католиками, радянська влада застосовувала їх для скасування Берестейської унії, розриву зв'язків Греко-Католицької Церкви з Ватиканом і «возз'єднання уніатів (греко-католиків) зі своєю матір'ю» – Російською Православною Церквою (1946 р.).

Політична і практична розробка цього вже другого «возз'єднання» детально і скрупульозно здійснювалася в Кремлі на найвищому рівні. 17 березня 1945 р. Сталін, Молотов, Берія розглянули і схвалили заходи з метою «протидіяти претензіям Ватикана на вселенське всевладдя над християнським світом після завершення Другої світової війни», враховуючи входження католицьких країн Східної і Центральної Європи у сферу впливу СРСР. На виконання цих заходів опрацьована «Інструкція № 58». Серед п'яти розділів

цього таємного документу, виготовленому в одному примірнику, перший розділ мав формулювання «Заходи по відриву греко-католицької (уніатської) церкви від Ватикана і приєднання до Російської Православної Церкви», а саме: *створити* у Львові православну єпархію, яка об'єднає православні приходи Львівської, Станіславської, Дрогобицької і Тернопільської областей; *зміцнити* організаційно й матеріально Почаївську православну лавру як оплот російського православ'я на Західній Україні; *організувати* всередині Уніатської церкви ініціативну групу, яка задекларує розрив з Ватиканом і закличе уніатське духовенство до переходу в православ'я та возз'єднання з Російською православною церквою; *залучити* патріарха і Синод Російської православної церкви до виконання цих заходів.

17 березня 1945 р. Й.Сталін власноручно наклав на цій інструкції резолюцію: «Із усіма заходами згідний».³¹⁶

Відтак, всі подальші дії по виконанню цієї сталінської інструкції скрупульозно виконувалися, періодично уточнювалися, доповнювалися з подачі органів МДБ і контролювалися на найвищому рівні: у Києві – М.Хрущовим, у Москві – Й. Сталіним³¹⁷; у ніч з 11 на 12 квітня 1945 р заарештовано весь єпископат Греко-Католицької Церкви; створено «ініціативну групу» з підготовки заходів по «возз'єднанню» греко-католиків з Російською Православною Церквою; під опікою і за допомогою державних органів підготовлено і проведено 8-9 березня 1946 р. Львівський собор Греко-Католицької Церкви, на якому схвалено скасування Берестейської унії, декларовано розрив з Ватиканом і приєднання греко-католиків до Російської Православної Церкви.

Понад 40-річний період примусового «возз'єднання» і російського «оправославлення» греко-католиків, боротьби із «залишками уніатства» загартував і зміцнив «катакомбну», діючу нелегально Українську Греко-Католицьку Церкву і завершився легалізацією та реєстрацією її громад ще в останні роки існування СРСР (1989 р.).

За останні 20 років української державності відбулися істотні зміни на конфесійній карті України. Насамперед це стосується Галицького регіону.

³¹⁶ Лист Ради у справах Російської православної церкви при Раднаркомі Союзу РСР до М.С. Хрущова про план заходів щодо ліквідації греко-католицької церкви (20 квітня 1945 р.) // ЦДАГЛУ. – Ф.1 оп. 23, спр. 1638, арк 97-100; Лист Голови Раднаркому УРСР М.С. Хрущова до секретаря ЦК ВКП (б) Й.В.Сталіна про заходи, спрямовані на розклад греко-католицької церкви в Західній Україні (27 грудня 1945 р.) // РЦЗДДНІ. – ф.17, оп. 125, спр. 313, арк. 28-30.

³¹⁷ Лист народного комісара державної безпеки УРСР Савченка до М.С. Хрущова про необхідність посилення впливу Російської православної церкви в Україні (20 травня 1945 р.) // ЦДАГЛУ. – Ф.1 оп. 23, спр. 1639, с.1; Довідка Управління НКДБ Львівської області про підготовку заборони діяльності греко-католицької церкви (листопад 1945 р.) // ДАГО. – Ф.П.3. – Оп. 1, спр. 230, арк. 28-32; Докладная записка Львовского обкома КП(б)У ЦК КП(б)У тов . Хрущеву Н.С. о проведенной работе по воссоединению греко-католической церкви с православной на территории Львовской области // ЦДАГЛУ. – Ф.1, оп. 23, спр. 1639. арк. 103-113.

Якщо до 1946 р. (до сумнозвісного Львівського собору) Греко-Католицька Церква була панівною в конфесійному просторі Галичини, то, відродившись і офіційно легалізувавшись після понад 40-річного скасування і заборони як Українська Греко-Католицька Церква, вона утратила своє монопольне становище на західноукраїнських землях.

Сьогодні склалася інша конфесійна ситуація в Галицькому регіоні й Закарпатті. У Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській і Закарпатській областях УГКЦ володіє лише 60% від усіх діючих в цьому регіоні храмів (2619), а православні конфесії (УПЦ Київського патріархату, УАПЦ і УПЦ Московського патріархату) – 40% (1805 храмів). УГКЦ зберегла тут 3308 парафій, а православні Церкви мають 2490 парафій. В УГКЦ є 2 тис. священників, а в Православних Церквах – 2057. 83 монастирі – греко-католицькі, 46 – православні (60% і 40%) і відповідно – 1190 і 620 ченців (65% і 35%).

У жовтні 1945 р. в Галицькому регіоні було лише 19 православних громад. Тепер на галицькій землі міцно закріпилося українське православ'я – УПЦ Київського патріархату і УАПЦ. Загалом в трьох галицьких областях діє 968 парафій УПЦ Київського патріархату і 791 парафія УАПЦ, а також 208 парафії УПЦ Московського патріархату. Відтак, претензії Московської патріархії про насильницьке знищення православ'я в Галичині і вимоги про його відновлення - безпідставні.

В Закарпатті монопольне становище серед православних конфесій посідає УПЦ Московського патріархату – 586 парафій, і лише 35 парафії належать до УПЦ Київського патріархату і 2 парафії УАПЦ. Тут греко – католики відокремлені від Української Греко-Католицької Церкви, а їхні єпархії знаходяться під юрисдикцією спеціально створеної Ватиканом Апостольської адміністрації. Русинській сепаратизм намагається отримати офіційне визнання – статус русинського етносу, русинської мови і русинської самоврядної автономії.

Утративши монопольне становище в Галичині, УГКЦ виходить із «галицького загоміну» на терени Великої України. Зміна престольного центру українського греко-католицизму відбулася 21 серпня 2005 р., коли перенесено престол Глави УГКЦ зі Львова до Києва, а Предстоятель цієї Церкви кардинал Любомир Гузар де-факто став «Верховним Києво-Галицьким архієпископом». Відтак, вектор розвитку українського католицизму повернувся зі заходу України на схід і південь України, хоча за межами Галичини, на теренах Великої України УГКЦ станом на 1 січня 2011 р. має лише понад 150 парафій, в той час тут діють 600 римо-католицьких парафій.

Спостерігається надто млява проникненість греко-католицизму на волинські терени. Насамперед це стосується Волинської і Рівненської областей, споріднених з Галицьким регіоном. На західних землях України здавна було створено чітко фіксований конфесійний рубіж, як залишок всевладної колись в усій Європі конфесійної диференціації, вираженої засадою

«*cuius region eius religio*» - «чия земля, того і релігія». Галичину і Волинь, як під час австрійської, російської, так і польської влади і навіть під час німецької окупації, розділяв так званий конфесійний «сокальський кордон», який був межею двох світів – католицького і православного. Чіткий конфесійний рубіж проходив, з одного боку, по лінії Збараж – Броди – Радехів – Сокаль – Рава-Руська, Любачів (тут проживало від 51% до 69% греко-католиків і 0,2 – 0,6 % православних), а, з другого – боку, Горохів – Володимир – Томашів – Білоград (тут було від 18% до 80% православних і лише 0,1 – 1,7 % католиків від загальної кількості населення).³¹⁸

Цей конфесійний вододіл зберігся офіційно в міжвоєнній Польщі (1918 – 1939 рр.), і Греко-Католицька Церква, згідно із конкордатом 1925 р. між Ватиканом і Польщею, не мала права виходити із «галицького загомінку» на волинські терени «східних кресів». Зрештою, нову унію («неоунія») у 20-30-х роках на волинських землях проводили не греко-католики, а римо-католицький єпископат і латинські чернечі ордени під егідою Ватикану.

Часи змінилися, політичні й конфесійні кордони скасовані. Сьогодні у Волинській і Рівненській областях засновано 24 парафії УГКЦ і 38 парафій Римо-католицької Церкви.

Зробивши таку порівняльну аналітику, ми не мали на меті порізнити чи протиставити між собою український католицизм і українське православ'я чи греко-католицизм і римо-католицизм. Але необхідно усвідомити і прийняти очевидний історичний факт. Частина колишніх греко-католиків Галичини після 1946 р. насильно чи добровільно перейшли в православ'я. Їхні діти і онуки були охрещені вже в Православній Церкві, яку вони не бажають залишати, щоб повернутися до греко-католицизму. І в цій ситуації потрібна усвідомлена толерантність, повага до конфесійного вибору. Особливість українського християнства полягає в його дуалістичності, амбівалентності, що призвело до виникнення в Україні двох гілок Вселенської Церкви – східної і західної та їх взаємопереплетіння. Так розпорядилася історія, що в Україні паралельно існують одна з найбільших Православних Церков у світі і найбільша Греко-Католицька Церква. Національні й духовні інтереси України вимагають усвідомлення дуалістичної природи цієї християнської спадщини як цінного духовного надбання, яке має розвиватися за принципом взаємозбагачення і взаємодоповнення.

2. Характер функціонування римо-католицизму в Україні.

Католицизм латинського обряду закріпився на українських землях з офіційно установленою ієрархією в 14 столітті, хоча перша римо-католицька дієцезія на території України заснована ще у 13 ст. в Луцьку. Відтоді він пережив як періоди свого злету і стабілізації, так і трагічні часи існування під владою Російської імперії і Радянського Союзу. По суті, римо-католицизм і греко-католицизм у другій половині 20 ст. мали спільну історію своєї Голгофи на українських землях.

³¹⁸ Див.: Столокос Н. Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX - перша половина XX ст.). – Рівне, 2003. – С. 166.

За останні 20 років відбулося динамічне відродження римо – католицизму в Україні. Якщо на початку 90-х років минулого століття (в останні роки радянської влади) в Україні функціонувало лише 80 римо-католицьких парафій, то на початок 2011 року їх кількість зросла до 1000, тобто збільшилася майже у 12 разів.

Це динамічне відродження Латинської Церкви в Україні супроводжувалося чинниками як внутрішньої, так і зовнішньої взаємодії. Його стимулювали передусім Римо-католицька Церква в Польщі, Апостольська Столиця, очолювана на той час Іоаном Павлом II, Апостольська нунціатура в Україні, а також відроджувана польська національна меншина. Костел став опорою польськості і віри, оскільки без відроджуваної польської національної меншини, її консолідації в сучасну національно-культурну, активну і патріотичну «полонію», про масштабність сучасного відродження Римо-Католицького Костела на теренах всієї України годі було й думати. Про це досить переконливо розповів Еувгеніуш Яблонський, Генеральний консул Республіки Польща для полонійних справ в Україні, який працював на цій посаді в 1993-1996 рр., у своїй книзі «Wzlot. Dokad zmierzaja Polacy w Ukrainie» - «Взліт. До чого прямують поляки в Україні», в якій на широкому фактологічному матеріалі аналізується процес національно-культурного і духовно-релігійного відродження польськості й костела в Україні, безпосереднім учасником якого був пан Генеральний консул.³¹⁹

Відтак, відродження римо-католицизму в Україні, поєднання національно-культурного життя в громадських товариствах і об'єднаннях польської національної меншини з місією костела, чернечих орденів і згромаджень сприяє національно-конфесійній консолідації поляків в Україні. Ця тенденція засвідчує, що Українська держава в своїй національній і конфесійній політиці дотримується положень Конституції України, Декларації прав національностей України, міжнародних правових актів, зокрема Декларації про права осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин (ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1992 р.). Вони зобов'язують державу сприяти консолідації і розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин суціль в Україні.

Римо-католицизм в Україні необхідно розглядати як складову трьох його історично сформованих специфічних етнічних спільнот: по-перше, Римо-Католицька Церква в західних областях України (271 парафія у Львівській архієпископії станом на січень 2011 р.) як костюл автохтонного польського населення, яке споконвічно проживає на цих українських землях; по-друге, більше половини всіх римо-католицьких парафій (понад 400) знаходяться в трьох областях – Вінницькій, Житомирській, Хмельницькій і складається з етнічних поляків або асимільованих в українство колишніх етнічних поляків; по-третє, це – угорські римо-католицькі парафії (їх понад 80 в Закарпатті).

³¹⁹ Див.: Яроцький П. Л. «Римо-католицизм в Україні» // «Україна релігійна. Стан релігійного життя в Україні». – К., 2008. – С. 242-243.

У цілому ж римо-католицизм у сучасній Україні зберігає свої історично польські витоки, генетично пов'язаний з польською нацією. Разом з тим, «до Римо-католицького костела, – як зазначає Євгеніуш Яблонський, – горнутья особи не лише польського коріння, а також українці й росіяни. Їхня кількість сягає до 20-30 відсотків від загальної кількості католиків».³²⁰

В Україні існує розгалужена мережа латинських чернечих орденів і об'єднань: 91 монастир, понад 700 ченців. Порівняємо їх з наявністю такої мережі в Українській Греко-Католицькій Церкві: 102 монастирі, 1269 ченців і черниць. Утворення нових римо-католицьких парафій, реставрація зруйнованих і будівництво нових костелів відбувається в основному за допомогою зарубіжних благодійних фондів і католицьких об'єднань, насамперед з Німеччини і США. У цій роботі попереду йдуть саме латинські чернечі структури в Україні, торуючи дорогу римо-католицизму на схід і південь України. За спостереженнями, там, де появилася чернеча громада (3-5 осіб), обов'язково через рік-два організується римо-католицька парафія і постає костел. Саме в такий спосіб за останні роки утворені дві нові дієцезії на сході і півдні України: Одесько-Сімферопольська і Харківсько-Запорізьська, які опікуються лише 70 парафіями, розпорошеними на території 11 східно-південних областей.

Варто наголосити на тому, що римо-католицизм в Україні більш мобільний, гнучкіший, оскільки пристосований до регіональних особливостей, історичних і ментальних, національних і культурних виявів населення, серед якого здійснює свою євангелізаційну, пасторальну і харитативну місію. Про це досить переконливо сказав єпископ Києво-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк: «Мені дуже подобається, що в цій дієцезії немає мовних проблем. Тут служать Меси багатьма мовами – польською, російською, українською тощо. Багато священників достатньо вільно володіє українською мовою – а це, погодьтеся, надзвичайно важливо для католиків України. Я бачу Києво – Житомирську дієцезію як справжню модель для розвитку Католицької Церкви в Україні: це неначе молода кров, яка має оживити зріле тіло, додати йому сил і наснаги».³²¹

Кожна римо-католицька дієцезія (єпархія) застосовує різні моделі становлення і розвитку парафіяльної мережі, використовуючи засоби євангелізації і місіонерства з урахуванням історичних, етнічних, культурних, соціально-демографічних особливостей регіонів України. Києво-Житомирська дієцезія, де, як вже зазначалося, літургії відбуваються українською, російською, польською мовами, а більшість священнослужителів вільно володіє українською мовою і де немає мовних проблем, пропонує свій досвід визнати «справжньою моделлю розвитку» Католицької Церкви в Україні.

³²⁰ Upadki i wzloty Polaków Ukrainy // «Krynica». Kwartalnik mniejszości polskiej na Ukrainie. – 2009. – №65. – S. 10.

³²¹ «Де Єпископи, там і Церква» // Католицький вісник. – К., 2009. – № 18 (461). – С.18.

Луцька дієцезія робить акценти на культуротворчій і миротворчій праці передусім серед інтелігенції, намагається виконувати міжнародну об'єднавчу функцію у волинському краї, враховуючи криваві етнічні українсько – польські протистояння 1943-1944 рр., використовує українську мову для літургійного відтворення текстів. Відповідно на Волині актуалізується ця модель відновлення латинського католицизму.

Харківсько-Запорізька дієцезія розставляє інші акценти. До складу цієї дієцезії входять 7 деканатів (Луганський, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Полтавський, Сумський, Харківський). Адаптація римокатолицизму в цьому регіоні Лівобережної України відбувається з урахуванням широкого спектру історичних особливостей, етнічних відмінностей, мовного і культурного різнобарв'я. Саме на цьому акцентує єпископ – ординарій Харківсько – Запорізької дієцезії РКЦ Мар'ян Бучек.³²² Застосовуючи у своїй священницькій праці девіз «дієцезія і Україна – загалом є місіонерською територією», єпископ М. Бучек переконаний у тому, що «необхідно адаптувати мову і літургію до менталітету і потреб людей» Лівобережної України. Оскільки населення Східної України у своїй сукупності етнічно і культурно відрізняється від населення Правобережної України, особливо Волині й Галичини, то владика М. Бучек вважає актуальним врахувати ці особливості в євангелізаційно-місіонерській праці на теренах своєї дієцезії, яка охоплює 7 областей з 20-мільйонним населенням.

«Треба йти до людей» – таким є основний практичний напрям євангелізаційної, місіонерської, харитативної праці в Харківсько-Запорізькій дієцезії РКЦ. Покровителями цієї дієцезії обрані святі Кирило і Мефодій, які подали взірець інкультурації християнства у слов'янську культуру, переклавши Євангеліє і богослужбові тексти мовою слов'янських народів. На той час це було великим викликом і навіть ерессю, оскільки єдиною канонічною біблійною і богослужбовою мовою у Католицькій Церкві була латина. Слов'янські просвітителі або, як ще їх називають, «солунські брати» подолали опір латино-німецьких єпископів і феодалів-асиміляторів слов'янських народів, добилися схвалення Римського папи їхньої слов'янської євангелізації. Тому не випадково і більше того, знаковим чинником, є обрання святих Кирила і Мефодія покровителями Харківсько-Запорізької дієцезії РКЦ.

«Наша молода дієцезія – місіонерська територія», постійно підкреслює владика Мар'ян Бучек у розмові з представниками влади Церкви, відповідальними за її розвиток на Сході України, з керівниками закордонних фондів, які матеріально допомагають Церкві, провінціалами орденів, які направляють сюди працювати клір, зі священниками, які намагаються тут служити.³²³

Євангелізацію цього регіону здійснюють в основному орденські священники (з чернечих орденів), чоловічі і жіночі згромадження й ордени,

³²² «Єпископ, дієцезія, Церква» // Католицький вісник. – К., 2009. – № 20 (473). – С. 14-15.

³²³ Там само. – С.14.

молитовні рухи. Серед них – Францисканський орден світських, Рух назаретянських родин, Домашня церква, Легіон Марії, Біблійне коло, харизматичні рухи у Святому Дусі.

Загалом на терені Харківсько-Запорізької дієцезії працюють 13 чоловічих і 15 жіночих орденів. Сестри-оріоністки разом з отцями-місіонерами св. Вікентія де Поля опікуються дітьми вулиці і бездомними. Сестри-францисканки займаються літніми людьми, молоддю, опікуються школою – інтернатом. Черниці з В'єтнаму працюють з дітьми в'єтнамців, які мешкають в Україні. Місіонери – кларетники працюють в благодійній місії Caritas – SPES (у Бердянську). Всі черниці служать ще й катехитками або органістками. У Покотилівці є кляузовий (закритий) монастир кармеліток босих, які «служать Богові і людям своєю молитвою».

І ще одна особливість євангелізаційно-місіонерської праці у Східній Україні. Парафіяльна мережа Римо-Католицької Церкви починає розвиватися тут з організації молитовних зібрань у когось із вірян на квартирі. Потім будується мала капличка, а пізніше – храм. Спочатку в терен йде невелика група орденських місіонерів, яка, по суті, створює основу Церкви – організовує молитовну групу, яка стає засновником майбутньої парафії. А вже будівництво костелів беруть на себе закордонні фонди (здебільшого німецькі та американські). Саме завдяки їм були збудовані сучасні костели в Донецьку, Запоріжжі, Конотопі, Кременчуку, Лубнах, Краматорську, Харкові та інших містах Сходу і Півдня України.

Владика Мар'ян Бучек вважає, що національність в Церкві повинна посісти друге місце після справи служіння людям. «Я маю нести Слово Боже українцям, полякам, росіянам. Але також і в'єтнамцям або африканцям, індійцям у Запоріжжі, Луцьку, Харкові, Донецьку, бо маємо в тих містах їхні чисельні спільноти».

Змішані етнічно сім'ї – основний об'єкт євангелізації. Підкреслюючи цю особливість, єпископ резюмує: «В Україні є багато змішаних родин. І в наш час, коли Європу заливає атеїзм, – ми всі разом мусимо робити все можливе для євангелізації». Будучи секретарем Конференції єпископів РКЦ в Україні, головою комісії єкуменізму, він впевнений у тому, що, як Православні Церкви мають свої єпархії на території Західної України, так і Католицька Церква працює на сході України. «Тут не може бути жодних непорозумінь щодо «канонічної території».³²⁴

Ця «інтернаціональна модель» розвитку Католицької Церкви в Україні добре спрацьовує як на заході і в центрі, так і на сході й півдні України, притягаючи до римо-католицизму осіб різної національної приналежності, світоглядної та культурної орієнтації. Чого не вистачає Українській Греко – Католицькій Церкві, яка непорушно стоїть на засадах українськості в своїй євангелізаційній, пасторальній і культурницькій місії. На заході України це створює надзвичайно великі преференції для греко-католицизму. На сході й півдні України модель розвитку латинського католицизму еластичніша й

³²⁴ Там само.

ефективніша. Саме через це на цій великій території (11 областей сходу і півдня) Католицька Церква латинського обряду посідає набагато більше парафій і стрімкіше розвивається, ніж Українська Греко-Католицька Церква.

Разом з тим на теренах Великої України (сході й півдні) спостерігаються такі вияви толерантності, як солідарність й взаємодопомога римо-католицьких і греко-католицьких священнослужителів на парафіяльному рівні, як скажімо, великопісні реколекції під проводом греко-католицького священника в римо-католицькому храмі або, навпаки, римо-католицького ксьондза в греко-католицькому храмі. До такого вияву екуменізму ще не скрізь в Україні дві гілки католицизму – латинського і східного – доросли. А ось у південному Миколаєві греко-католики відправляють Служби Божі в римо-католицькому храмі, бо свого поки що не мають. Тут католики двох обрядів добре співпрацюють.³²⁵

Міжнаціональний і міжконфесійний мир, солідарність і співпраця – важливий чинник для утвердження монолітності Української держави і становлення громадянського суспільства. І Церква в цій царині може багато зробити. Міжрелігійний і міжкультурний діалог – ось спільна платформа двох гілок католицизму – латинського і східного – в Україні. Ці дві гілки одного християнського католицького дерева можуть багато зробити для піднесення морально-етичного, культурного, суспільного авторитету християнства в Україні і слугувати добрим взірцем для інших християнських і нехристиянських конфесій, а також для всіх віруючих і невіруючих. А для цього потрібно, як наголошує Бенедикт XVI у своїй енцикліці «*Caritas in veritate*» – «Любов в істині», подолати, з одного боку, культурне «стулення», тобто культурну самоізоляцію, відрубність, в результаті чого втрачається глибоке значення культури інших народів, традиції різних етносів. А з другого боку, енцикліка застерігає від меркантилізації культурних обмінів, некритичного сприйняття культурного еkleктизму, піддавання релятивізму, який не сприяє справжньому міжкультурному діалогу.³²⁶

Бенедикт XVI вважає, що християнська релігія, а також інші релігії можуть зробити внесок у розвиток лише тоді, «коли Бог знаходить місце в суспільній сфері, з конкретним ставленням до культурного, суспільного, економічного, особливо політичного вимірів»³²⁷. Відтак, «віруючі зобов'язані поєднувати свої зусилля з усіма людьми доброї волі іншого віровизнання і невіруючими, щоб цей світ дійсно відповідав Божому плану: жити як одна сім'я Сотворителя».³²⁸

Актуальність таких рефлексій енцикліки «Милосердна любов в істині» («*Caritas in veritate*») підтверджується необхідністю налагодження взаєморозуміння і навіть співпраці католиків латинського і східного обрядів –

³²⁵ «Щаблі вдосконалення» // Католицький вісник. К, 2009. – №8 (461). – С.7.

³²⁶ Encyklica «*Caritas in Veritate*» // «*L'ossevatore Romano*» (Wyd. polsk.). – 2009. – № 9. – §26.

³²⁷ Там само. – §56.

³²⁸ Там само. – §57.

РКЦ і УГКЦ – в такому регіоні як Волинська і Рівненська області. Особливістю цього регіону є те, що «Волинь, – як зазначає єпископ-ординарій Луцької дієцезії Маркіян Трофим'як, – стала ареною жорстокого, жахливого братовбивчого протистояння у 1943 році. Тоді брат підняв руку на брата, і саме тоді загинуло багато римо – католиків. Ті, що вціліли, виїхали за кордон, щоб вже ніколи не повернутися. Тому вірних небагато – їх просто не може бути багато. Але вже чудом є те, що дієцезія, скалічена історичними подіями, відродилася та існує. Це живе свідчення міцності місцевої Церкви».³²⁹

І тому зрозумілішими у світлі жахливої історичної пам'яті стають такі висловлювання цього священнослужителя: «Наша Церква на цих теренах старається відіграти й миротворчу роль. Всі переконалися, що ми не є, як колись казали, polski Kosciol, а Католицька Церква – Вселенська Церква відкрита для всіх»³³⁰. Саме тому, як вважає цей єпископ, до Луцької катедри приходять інтелігенція, яка високо цінує зрозумілість Богослужінь, оскільки більшість латинських Мес відправляється українською мовою, здійснюється переклади літургійних текстів українською мовою. Водночас в Луцьку Латинська Церква відіграє культуротворчу роль, відроджуючи зацікавлення сакральною музикою та традицією її виконання.

Одним словом, для двох гілок католицизму в Україні є велика нива для спільної євангелізаційної, культурницької, миротворчої та харитативної праці у «милосердній любові в істині», не забуваючи при цьому своє сусідство з великим українським православ'ям, яке поки що розділене, але самою ходою розвитку незалежної і демократичної держави отримуватиме імпульси до інституалізації в Єдиній Помісній Українській Православній Церкві, а до того повинно бути готовим налагоджувати співпрацю як між своїми гілками, так з Католицькими Церквами.

3. Соціологічні виміри православно-католицьких відносин у контексті сучасної державно-конфесійної політики. У православно-католицьких відносинах в сучасній Україні немає будь-якого внутрішнього негативного підґрунтя для їх ускладнення, погіршення та навіть конфліктності. Нове покоління українців, в тому числі і віруючих православних та католиків, світоглядно сформувалося в умовах конституційно гарантованої свободи совісті, у їхній свідомості вже закладені суб'єктивно інші виміри оцінювання релігії, в цілому толерантний погляд на міжконфесійні відносини. Всі релігії – різні, але вони – рівні перед законом, кожен має можливість сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної – такий погляд на віросповідний вибір і такий світоглядний стандарт, як засвідчують соціологічні дослідження, переважають у свідомості й конкретних суб'єктивних самовиявах громадян України.

У Західному регіоні більшість православних ставиться позитивно до греко-католицизму і римо-католицизму. Разом з тим більшість католиків у цьому регіоні (70%) позитивно ставиться до православ'я. Зокрема вірні УПЦ

³²⁹ «Пастор Луцької Церкви» // Католицький вісник. – К, 2009. – № 14 (467). – С14.

³³⁰ Там само.

Київського патріархату частіше, ніж вірні УПЦ Московського патріархату, висловлюють позитивне ставлення до цих двох конфесій католицизму і його сповідників (відповідно 38,1% і 29,6%). Про негативне ставлення до Римо-Католицької церкви православні Західного регіону висловлюються дуже рідко (3% УПЦ Київського патріархату і 5,1 % УПЦ Московського патріархату). Між двома католицькими конфесіями – УГКЦ і РКЦ – у Західному регіоні налагоджені толерантні відносини. Так, позитивне ставлення до римо-католицизму висловили 71,7% греко-католиків.³³¹

В інших регіонах виявлено таке ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму: позитивне (Центр – 34,4% і 31,3%; Схід – 20,7% і 18,7%; Південь – 21, 3% і 20%); негативне (Центр – 3,2% і 4%; Схід – 4,7 і 5,5%; Південь – 1,6% і 3%); байдуже (Центр – 42,3% і 42%; Схід – 50, 8% і 50,5%; Південь – 43% і 42%); над цим не задумувалися (Центр – 19,6% і 21,1%; Схід – 21% і 21,9%; Південь – 30, 4% і 30, 2%); не чули про такі релігії (Центр 0,5% і 1,2%; Схід – 2,6% і 2,9%; Південь – 3, 8% і 4,9%).

Про що свідчать такі показники ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму у зазначених регіонах? По-перше, рівень позитивного ставлення як до греко-католицизму, так і до римо-католицизму у порівнянні з Західним регіоном (де відповідно він дорівнює 68% і 53,7%) істотно знижується у Центрі (майже на половину відсотків опитаних) і на Сході й Півдні (приблизно на 47% і 24%). По-друге, це свідчить як про відповідну географічну віддаленість респондентів соціологічного опитування у зазначених регіонах від місць найбільшого поширення цих двох католицьких конфесій на Заході України і, що істотно і ймовірно, так і про засвоєні стереотипи ментального мислення, сформовані історично, які у наш час культивуються певними політичними і конфесійними чинниками у цих регіонах.

Але, відразу зазначимо, ця соціологія доводить, що не йдеться про ворожість до католицизму, оскільки рівень негативного ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму у всіх регіонах України майже однаковий і дорівнює на Заході відповідно 3,4% і 3,1%, у Центрі – 3,2% і 4%, на Сході – 4,7% і 5,5%, Півдні 1,6% і 3%. Відтак, є підстава зробити висновок: православно-католицькі відносини в сучасній Україні характеризуються високим рівнем толерантності, у них відсутні релігійних фанатизм і етноконфесійна ворожнеча.

Разом з тим спонукають до глибших роздумів такі відповіді на питання «Як ви ставитися до греко-католицизму і римо-католицизму»: «мені байдуже», «над цим не задумувався». В опитаних, які вважають себе парафіянами УПЦ Московського патріархату, байдуже ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму зафіксовано відповідно у 37, 2% і 38,5%. У парафіян УПЦ Київського патріархату відповідно – 38,5% і 41, 4%. У регіональному вимірі

³³¹ Соціологічне дослідження проведене Центром Разумкова. Його результати оприлюднені у вигляді інформаційно-аналітичного матеріалу до Круглого столу на тему «Державно-конфесійні відносини в Україні: особливості і тенденції розвитку». 8 лютого 2011 р.

кількість опитаних з байдужим ставленням до греко-католицизму і римо-католицизму дорівнює: Захід (20,4% і 31,1%), Центр (42,3 і 42%), Схід (50,8% і 50,5%), Південь (43% і 42%). Ці рівні байдужості у ставленні до обох конфесій католицизму виявлені майже в ідентичних вимірах серед парафіян УПЦ МП і УПЦ КП. Вони дещо відрізняються в регіонах: у Центрі і на Півдні – ідентичні (в межах 42-43 відсотків), на Заході – найнижчі (20-30 відсотків), а на Сході зафіксовані в половини опитаних.

Цю байдужість у різних вимірах можна прирівнювати (звичайно, не ототожнюючи) з нейтральною позицією громадян України до цих католицьких конфесій. Найменший рівень байдужості на Заході – це вияв обізнаності з католицизмом, історично поширеним в цьому регіоні, чутливо відображеним в суспільній та індивідуальній свідомості багатьох поколінь. Високий рівень (до 50% опитаних) зафіксованої байдужості на Сході свідчить передусім про необізнаність такої частини респондентів з католицизмом. Про те, що Східний регіон був донедавна своєюрідною *tabula rasa*, тобто конфесійно незайманою територією, яка лише сьогодні католицькими місіонерами, здебільшого латинськими чернечими орденами і згромадженнями, активно освоюється з метою їх євангелізації, йшлося в попередній частині цього дослідження. Відтак, ситуація в цьому регіоні, як, зрештою, і в Центрі й Півдні, де також фіксується велика кількість байдужих до католицизму (до 43%), не є загрозливою в контексті вияву нетолерантності чи ворожості, скоріше це є наслідком утвореного після розпаду СРСР ідеологічного і світоглядного вакууму, поширеного після державного атеїзму релігійного індиферентизму. Це характерно для вікових груп опитаних 18-30, 31-40 років.

Це, зрештою, якоюсь мірою асоціюється з іншою типовою відповіддю опитаних щодо їх ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму, а саме: «не задумувався над цим». Таких серед віруючих УПЦ Московського патріархату – 22,8 % і віруючих УПЦ Київського патріархату – 14, 2%. Серед опитаних в регіонах: на Заході (7,5% і 10,5%), у Центрі (19,6% і 21,1%), на Сході (21% і 21,9%), Півдні (30,5% і 30,2%). Про що це свідчить? Ці люди можуть жити чи працювати або лише інколи зустрічатися чи з греко-католиками або римо-католиками – своїми сусідами, співробітниками або випадковими знайомими, ставитися до них і оцінювати їх у загальнолюдських вимірах, але не конфесійних. Цей бік взаємовідносин їх не цікавить, вони над ним не задумуються. Це також може характеризувати їх як людей вихованих, шляхетних, толерантних.

Такий спосіб пояснення цієї ситуації підтверджується відповідями типу «нічого не чув про таку релігію», тобто про греко-католицизму і римо-католицизм. Опитаних з такою відповіддю виявилось на Заході (0,8 і 1,3%), у Центрі (0,5% і 1,2%), на Сході (2,6% і 2,9%), Півдні (3,8% і 4,9%).

Відтак, зробимо висновок. Відповіді, які характеризують опитаних за типовими позиціями їхнього ставлення до греко-католицизму, і римо-католицизму: «позитивно», «негативно», «мені байдуже», «над цим не задумувався», – відображають свідомість опитаних, які знають щось про

католицизм цих двох обрядів, але їх ставлення до католицизму відрізняється, з одного боку, чітко визначеною позицією (позитивною чи негативною), а з другого боку, – більш гнучким індивідуальним, не обтяженим конфесійним підходом, але все ж таки не негативним, а толерантним («мені байдуже», «над цим не задумувався»). Отже, абсолютна більшість опитаних (крім тих, які категорично ідентифікувалися як негативно поставлених до католицизму – в регіональних межах це 2-5 відсотків) виявила своє толерантне ставлення до католицизму з різними ступенями його наповнення і вираження. Разом з тим православно-католицькі відносини у позитивному плані найадекватніше відображені у відповідях віруючих УПЦ МП і УПЦ КП щодо їх ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму та аналогічних відповідях католиків обох обрядів у їх ставленні до православних.

Треба визнати, що у Західному регіоні (найбільш конфліктному в минулому) має всі можливості для свого функціонування і задоволення релігійних потреб своїх парафіян УПЦ Московського патріархату (у Галицькому регіоні і Закарпатті налічується понад 700 громад цієї конфесії). У центрі України, в самому її серці – Києві безперешкодно розвивається конфесійна структура УГКЦ і Римо-католицької Церкви. Отже, ці факти, потрібно в цілому усвідомити, щоб належним чином оцінити ті історичні зміни за останні десятиріччя у міжконфесійних відносинах в Україні.

Відтак, «історична рана», завдана, з одного боку, Берестейською унією (1596 р.) православ'ю, а з другого боку, насильницькою ліквідацією унії і насадженням російського православ'я радянською владою (1946 р.), «загоїлася» у свідомості віруючих – і православних, і греко-католиків. На рівні вищої церковної ієрархії, парафіяльного духовенства, в цілому всіх віруючих (греко-католиків і православних) установилися нормальні, толерантні міжконфесійні відносини. По суті, тут існує паритет православно-католицької мережі, а також встановлені толерантні міжконфесійні відносини.

На рівні міжконфесійних відносин важливим чинником їх толерантизації і встановлення екуменічної атмосфери є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, у складі якої успішно співпрацюють всі православні, католицькі, протестантські Церкви, а також ісламські та іудейські конфесії. Дотримуючись принципу ротації, у цій Раді періодично головуєть представники всіх без виключення конфесій.

Самі церковні ієрархи надто високо оцінюють наявність в Україні такої міжконфесійної структури, незалежної від будь-яких державних втручань і зовнішніх світських впливів. Авторитет цієї Всеукраїнської Ради у налагодженні міжконфесійних відносин і вирішенні проблем, які виникають у цих відносинах, підтверджений десятирічним її існуванням. Якщо держава, зокрема її високі очільники, прислухатимуться до думок, рекомендацій, застережень Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій і підтримуватимуть з нею контакти, то Україна стане справжньою лабораторією міжконфесійної толерантності і співпраці, взірцем для всієї Європи. З таким

здобутком входження України до Об'єднаної Європи, її процес євроінтеграції буде пришвидшений і належним чином оціненим.

Проте є зовнішні сили, яких не влаштовує такий стан речей в українському конфесійному просторі. Католицький прозелітизм на так званій «канонічній православній території» і нібито «неврегульована ситуація з православними громадами у Західній Україні», по суті, вже стали «міченими козирними картами» Московської патріархії РПЦ у православно-католицькому діалозі на вселенському рівні. Отже, йдеться про ті трансформації, які відбулися на західноукраїнських землях після розпаду СРСР і припинення домінування Московської патріархії на цих теренах. У Москві вони сприймаються як «порушення конфесійної рівноваги на західних кордонах російського православ'я». Відтак, насильно запроваджене російське православ'я за сталінською інструкцією №15 (про що йшлося раніше), після 40-річної заборони, катакомбного існування і відновлення УГКЦ, намагаються знову відродити, щоб замінити ним українське православ'я, яке зайняло належне йому місце в Галицькому регіоні і функціонує у толерантних відносинах з УГКЦ і РКЦ. Проте йдеться не лише про Галицький чи Західноукраїнський регіон, а фактично про всю Україну.

Ще напередодні першого візиту Московського патріарха Кирила у липні 2009 р. в Україну у Москві відбувся «Круглий стіл», організований двома синодальними відділами Московської патріархії, на якому обговорювалася формула цього патріаршого візиту: «Київ – южная столица русского православия». Зміст цієї формули був розкритий у такій інтерпретації: «Русское православие не замыкается в сегодняшних государственных границах. Есть пространство русского православия, оно существует более тысячи лет. И никуда не уходит и не разрушается».³³² Відтак, Україна і православ'я в Україні, за цією формулою є складовою «пространства русского православия».

Логічну закономірність такої інтерпретації у Московській патріархії намагаються обґрунтувати наявністю такого феномену як «общехристианское европейское пространство, позволяющее европейцам ощущать себя столетиями братьями и интегрироваться, в том числе и социально, и экономически». Використовуючи цю аналогію як взірць для встановлення «пространства русского православия», на «Круглому столі» Московської патріархії зроблено висновок: «И в этом смысле вполне возможен, хотя сегодня мы этого не видим, союз русских православных народов».³³³ І в цьому контексті формула «Київ – столица русского православия» є, по суті, візитною карточкою, яка відтворює цілеспрямованість все частіших приїздів Московського патріарха в Україну як до своєї «канонічної території».

Виступаючи 4 лютого 2011 року на Архиєрейському соборі РПЦ, Патріарх Кирило у черговий раз порушив питання православно-католицьких відносин, пов'язавши його з начебто «неврегульованою ситуацією з

³³² «Київ – южная столица православия» // «Известия». – № 131, 23.07.2009.

³³³ Там само.

православними спільнотами у Західній Україні». Важко повірити, що очікувану у Московській патріархії РПЦ «врегульованість ситуації» з православними спільнотами у Західній Україні розуміють, як повернення на терени Галицького регіону того російського православ'я, якому відводилося чільне місце у реалізації опрацьованого у Кремлі й підписаного Йосифом Сталіним 17 березня 1945 р. «Плана заходів по отрыву греко-католической (униатской) церкви от Ватикана и присоединения ее к Русской православной церкви». За цим планом Московський патріарх і Синод РПЦ безпосередньо залучалися до виконання цієї сумнозвісної для України і передусім населення Західної України акції. Досить назвати лише кілька документів, які відтворюють брудну роботу, яку разом з паралельними спецслужбами (МДБ) і партійно-радянським активом виконувала Російська Православна Церква: «Письмо Совета по делам Русской православной церкви Н.С.Хрущеву о плане мероприятий по ликвидации греко-католической церкви» (20 апреля 1945 г.); «Письмо Председателя Совнаркома УССР Н.С.Хрущева секретарю ЦК ВКП(б) И.В.Сталину о мероприятиях, направленных на разложение греко-католической церкви на Украине» (27 декабря 1945 г.); «Письмо народного комиссара государственной безопасности УССР Савченка Н.С.Хрущеву об усилении влияния Русской православной церкви в Украине» (20 мая 1945 г.); «Докладная записка Львовского обкома КП(б)У тов. Хрущеву Н.С. о проведенной работе по воссоединению греко-католической церкви с православной на территории Львовской области».

Саме таким було це «возз'єднання греко-католиків», саме таким було російське православ'я, силоміць насаджуване керівництвом СРСР в Західній Україні. Конфесійна ситуація, державно-церковні відносини були відрегульовані демократичним і толерантним шляхом. Відтак, «неврегульованої ситуації» з православними спільнотами як на Заході, так і в Центрі, на Сході й Півдні України немає.

І це підтверджується вже зазначеним соціологічним дослідженням, проведеним центром Разумкова, – досить авторитетним в Україні. Ще раз звернемося до цього інформаційно-аналітичного матеріалу, щоб увиразнити його оптимум. Рівні позитивного ставлення до православ'я майже однозначні в різних регіонах України: Захід – 75,9%, Центр – 79,35%, Схід – 79,6%, Південь – 76,1%. Рівень негативного ставлення до православ'я мізерно незначний у різних регіонах: Захід – 2,1%, Центр – 1,2%, Схід – 1,1%, Південь – 1,3%. Порівняємо ці показники за рівнем позитивного ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму: Захід (68% і 53%), Центр (34,4% і 31,3%), Схід (20,7% і 18,7%), Південь (21,3% і 20%). Негативне ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму виявлено у такій кількості опитаних: Захід (3,4% і 3,1%), Центр (3,2% і 4%), Схід (4,7% і 5,5%), Південь (1,5% і 3%). Відтак, попри різні показники позитивного ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму в регіонах України: від найвищого рівня на Заході і до дещо зниженого у Центрі, і більше зниженого на Сході й Півдні, все ж негативне ставлення до цих двох католицьких конфесій майже однаково у всіх

опитаних у різних регіонах України. Воно коливається від 3 до 5 відсотків, що засвідчує про високий рівень толерантності до католицизму в усій Україні. Негативне ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму, зафіксоване серед вірян УПЦ Московського патріархату, дорівнює 4%, а серед вірян УПЦ Київського патріархату 2%. Ці мізерні показники виявленого негативізму у ставленні православних до католицизму дають підставу ствердити, що у православно-католицьких відносинах в Україні відсутній релігійний фанатизм і міжконфесійний екстремізм, які б могли істотно знижувати рівень толерантності.

Українське суспільство є достатньо зрілим, щоб належним чином оцінити конфесійні зміни і міжконфесійні відносини, які встановилися в умовах свободи совісті, поваги до світоглядної орієнтації і віросповідного вибору за останні 20 років в умовах незалежності України. Разом з тим фіксується негативна реакція на спроби утворення квазі-державної Церкви на основі однієї з православних церков, яка фактично є в юрисдикції Московського патріархату.

Спроби симбіозу таких різних за своєю природою інституцій як Церква і держава неминуче призведуть до шкоди як для самої Церкви, так і для суспільства в цілому. Це, по суті, повернення до Середньовіччя, в якому керувалися формулою «чия влада того і релігія». Україна – багатоконфесійна країна, і держава повинна забезпечити мирне співіснування та виявляти своє рівноправне і рівновіддалене ставлення до всіх конфесій. Мудрі можновладці не будуть штучно напружувати суспільство у такій делікатній сфері як відносини людини з Богом у поліконфесійних виявах.

На запитання «Чи підтримуєте ви запровадження інституту державної Церкви в Україні?» отримані негативні відповіді від загальної кількості опитаних на Заході – 53,1 %, у Центрі – 41,9%, на Сході – 51,8% і Півдні – 31,1%. Такі відповіді зафіксовані серед 39,2% віруючих УПЦ Московського патріархату, 43, 4% віруючих УПЦ Київського патріархату і 55,6% віруючих УГКЦ.

Незгоду із запровадженням інституту державної Церкви опитані пояснили такими аргументами: «Це суперечить праву на свободу совісті і призведе до дискримінації інших Церков» (на Заході – 44,2%, у Центрі – 50,4%, Півдні – 50%, Сході – 54%; віруючі УПЦ Московського патріархату – 50,3%, УПЦ Київського патріархату – 45,8%, УГКЦ – 48,2%); «Україна історично є багатоконфесійною країною і надання пріоритету будь-якій релігії викличе лише додаткову напруженість у міжцерковних і церковно-державних відносинах» (на Заході – 40,4%, у Центрі – 22,8%, Півдні – 32,3%, Сході – 32,8%; віруючі УПЦ Московського патріархату – 36,1%, УПЦ Київського патріархату – 35, 1%, УГКЦ – 43,5%).

Загалом можна ствердити: опитані у всіх регіонах України, зокрема віруючі православних і католицьких Церков, мають майже одностайну думку щодо недопустимості визнання якоїсь однієї Церкви як державної чи пріоритетної і привілейованої. Громадяни України в цілому визнають

поліконфесійність України як історичний фактор її розвитку і не схильні до утворення штучної моноконфесійності чи тяжіння державної влади до якоїсь однієї фаворизованої нею Церкви та перетворення її у панівну державну Церкву. Це засвідчує високу громадянську зрілість, компетентну обізнаність громадян України з конфесійною обстановкою в країні, розуміння ними необхідності збереження міжконфесійної стабільності як чинника толерантизації міжконфесійних відносин, зокрема православно-католицьких. Лише незначна частина опитаних, в тому числі й віруючих православних і католицьких Церков, не змогла однозначно відповісти на поставлене питання. «Важко відповісти», «мене це не цікавить», «не знаю» – такі відповіді зафіксовані в цілому у 5-10 відсотків опитаних. Така ж кількість опитаних підтримує запровадження інституту державної церкви в Україні. Мабуть, це здебільшого особи з владних структур – центральних і місцевих, які вже сьогодні демонструють свою приналежність до фаворизованої ними однієї Церкви, а саме – УПЦ Московського патріархату.

Громадяни України, віруючі й невіруючі, розуміють це і відповідно реагують на неоднакове ставлення державної влади до Церков різних конфесій. Соціологічне дослідження дає можливість оцінити мотивацію відповідей опитаних у всіх регіонах України. Лише 29,4% вважають, що сучасна влада в Україні ставиться однаково до всіх релігійних організацій; зокрема на Заході – 14,4%, у Центрі – 31,8%, Сході – 33,9%, Півдні – 33,4%.

24,3% опитаних переконані в тому, що «є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших»; таких зокрема на Заході – 36,1%, у Центрі – 21,1%, Сході – 23,6%, Півдні – 17,7%. Серед віруючих УПЦ Московського патріархату таку відповідь дали 26%, віруючих УПЦ Київського патріархату – 30,9%, віруючих УГКЦ – 42,5%.

«Влада вивищує одну Церкву на противагу іншим» – така думка зафіксована загалом у 11,3% опитаних: на Заході – 17,3%, у Центрі – 8%, на Сході – 10,4%, Півдні – 12,8%. Зокрема, так думають 8,7% віруючих УПЦ МП, 13% віруючих інших конфесій і 13,6% тих, які себе не відносять до будь-яких конфесій. Водночас для 35% опитаних було важко відповісти на це питання.

В цілому позитивну оцінку сучасній державній владі щодо її ставлення до різних церков і релігійних організацій поставили: 38,4% віруючих УПЦ Московського патріархату, 29,4% УПЦ Київського патріархату, 8,5% вірних УГКЦ.

Що це означає? Громадяни України, віруючі всіх конфесій і невіруючі надто критично ставляться до здійснюваної сучасною владою державно-конфесійної політики, яку, по суті, не схвалює більшість опитаних. А це – гострий сигнал для влади, яка повинна усвідомити, що релігійне питання – надто чутлива сфера у функціонуванні українського соціуму. Недооцінка цього суспільного сигналу – неприпустима, ціна її надто висока – загроза стабілізації і толерантизації українського суспільства.

4. Висновки. 1. В Україні в цілому створена атмосфера толерантності у православно-католицьких відносинах. Немає

демаркованих конфесійних кордонів і приватизованих канонічних територій. Майже вичерпалися конфліктні ситуації, спричинені на початку 90-х років минулого століття боротьбою за володіння храмами у Західному регіоні України. Припинилися (і, можливо, назавжди) антикатолицькі, антиуніатські випадки у православних церковних виданнях (крім приписаних до «політичного православ'я» і «руського мира»).

2. У Галицькому регіоні після легалізації і офіційної інституалізації УГКЦ водночас відбувся процес трансформації силоміць запровадженого в радянській період російського православ'я в автохтонне українське православ'я – УПЦ Київського патріархату і УАПЦ. Невелика частина віруючих залишилася в УПЦ Московського патріархату. Відтак, відновлено історичну справедливість, відбувся вільний релігійний вибір віруючого населення цього краю. Із регіону міжконфесійних і міжнаціональних конфліктів Галичина, а також Волинь, як найбільш насичені конфесійною мережею регіони України, з характерним для них релігійним різноманіттям, – православні, греко-католики, римо-католики, а також протестанти, – набули статус краю конфесійної толерантності і етнопонаціональної стабільності.

3. На Сході і Півдні України в результаті довголітнього існування зросійщеного православ'я, а потім радянського атеїзму, утворився ідеологічний і світоглядний вакуум, поширився релігійний індивідуалізм. В умовах свободи совісті в незалежній Україні цей вакуум заповнює, поряд з активно діючими протестантськими конфесіями, латинський католицизм, застосовуючи апробовані «інтернаціональні моделі» євангелізації, засоби гуманітарно-соціальної субсидіарності в харитативній діяльності, яку проводять досвідчені елітні чернечі ордени (домініканці, францисканці, єзуїти) і жіночі чернечі згромадження. Римо-Католицька Церква в цих регіонах володіє могутнім ресурсом організаційної і матеріальної підтримки з боку Ватикана, європейських католицьких країн, зокрема Польщі, а також зарубіжних фінансових фондів і компаній. Це стимулює швидкісну розбудову католицьких храмів, нарощення конфесійної мережі, чому сприяє адаптація богослужбової мови, відправлення літургії, проведення реколекцій і катехізацій, пристосованих до етнічних, мовних, культурних, ментальних особливостей людей цього регіону. Разом з тим у цих регіонах православно-католицькі відносини набувають толерантної сталості, позбавленої будь-якої міжконфесійної і міжнаціональної конфліктності.

4. На заході України після встановлення конфесійної рівноваги у православно-католицьких відносинах на ієрархічному рівні співпрацюють УГКЦ і Римо-Католицька Церква (оскільки вони мають спільну канонічну юрисдикцію – Святий Престол, Ватикан). У Львові відбуваються спільні зібрання греко-католицьких і римо-католицьких єпископів, на яких обговорюються справи душпастирства, участь у спільних літургійних відправах у конкретних дієцезіях та епархіях, а також опрацьовуються

рекомендації з протидії «релігійним сектам» в Україні як актуальної проблеми душпастирства. Водночас не спостерігається масштабної (крім поодиноких випадків) духовної, культурницької, соціальної роботи, вираженої у спільних екуменічних проектах УГКЦ, УПЦ Київського патріархату і УАПЦ. Діяльність цих українських церков поки що розрізнена і нескоординована, що не сприяє досягненню дієвого екуменізму в цьому важливому регіоні, де зосереджена лєвова частина всіх церков, які знаходяться в Україні.

5. Важливу роль у толерантизації православно-католицьких відносин відіграє Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, в складі якої плідно співпрацюють представники 18 конфесій: римо-католики та греко-католики, а також всі три православні Церкви, що складає 90% від всієї релігійної мережі в Україні. Цей міжконфесійний орган упродовж 10 років досяг вагомих результатів, вирішуючи шляхом консенсусу болючі проблеми міжконфесійних відносин, зокрема православно-католицьких. До речі, в Російській Федерації у 2010 р. також створена Рада церков і релігійних організацій, до складу якої увійшли лише 4 «традиційні» конфесії: РПЦ, мусульмани, буддисти та іудаїсти. Католикам і протестантським церквам членства в цій раді не надали.

6. Разом з позитивними тенденціями у розвитку міжконфесійних відносин та їх толерантизацією фіксуються спроби на регіональному рівні окремими органами місцевої влади під впливом домінуючих в регіоні церков обмежити можливості розвитку церков і релігійних організацій, які знаходяться в меншості, зокрема розбудовувати свої храми, молитовні будинки, одержувати земельні ділянки під їх будівництво. Ці спроби засвідчують, з одного боку, про посилення певної релігійної орієнтації діючих на місцях політичних партій і громадських рухів, а, з іншого боку, про набуття окремими місцевими церковними структурами політично окресленого спрямування, що несумісно з конституційним принципом відокремлення Церкви від державної влади. Відтак, це загрожує стабілізації релігійної обстановки і толерантизації міжконфесійних, зокрема православно-католицьких, відносин в Україні.

7. Утвердження культури мирного співіснування церков і релігійних організацій, запровадження культури толерантності у міжконфесійних відносинах, становлення стабільного толерантного громадянського суспільства в поліконфесійній і багатонаціональній Україні потребує духовного інвестування кожної без винятку конфесії у формування цього вагшого сегменту громадянської самосвідомості. Тобто, йдеться про те, щоб ставлення кожної конфесії до іншої відповідало єдиному стандарту, який виключає поділ на традиційних і нетрадиційних, канонічних і неканонічних, благодатних і неблагодатних, оцерковлених і сектантів.

8. Толерантне позиціонування церков і релігійних організацій в контексті міжконфесійних відносин, з одного боку, ефективність державно-конфесійної політики, з другого боку, значною мірою залежатиме від рівного і рівновіддаленого ставлення на вищих щаблях державної влади, передусім

президентської, до всіх конфесій. Йдеться про те, чи відповідатиме це ставлення єдиному українському державному стандарту, чи, навпаки, будуватиметься на приватному владному тяжінні до якоїсь однієї фаворизованої церкви та перетворення її в панівну державну церкву. Це – взаємозалежний, двоєдиний дискурс міжконфесійних і державно-церковних відносин, від якого залежатиме довіра громадян України як до Церкви, так і до держави та їх впевненість у тому, що у цій країні неможлива і недопустима як одержавлена приватизація будь-якої Церкви, так і клерикалізація державної, суспільної, культурної, освітньої сфер життя.

9. Толерантизації міжконфесійних відносин сприятиме виважено критичне ставлення державної влади до спроб будь-яких політичних чи релігійних чинників – західних чи східних – втручатися у внутрішньоцерковне життя в Україні, нав'язувати цими чинниками свого бачення розвитку церковно-конфесійних і міжконфесійних процесів у нашій країні: чи то за стандартами західноєвропейського і американського «ліберального християнства», чи за шаблонами «руського мира». Таке втручання вкрай небезпечно для суверенності й цілісності України як держави, оскільки воно передусім поглибило б релігійно-національне розмежування Сходу й Заходу України, законсервувало б розкол в українському православ'ї, викликало б повторення з більш драматичними наслідками тих негативів у суспільстві, про які йшлося у ретроспективному аналізі міжконфесійних відносин у 17-20 ст.ст.

10. Істотне значення для толерантизації православно-католицьких відносин в Україні матиме розвиток православно-католицького діалогу на вселенському рівні, який продовжується вже понад 30 років в рамках створеної в 1979р. Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православними Церквами. В опрацьованих цією Комісією і схвалених Католицькою і більшістю помісних Православних Церков документах (зокрема Баламандському документі) зафіксовані важливі положення: Католицька і Православні Церкви взаємно визнають себе як Церкви-сестри, екуменічні зусилля яких спрямовані на досягнення повної і цілковитої спільності між ними щодо змісту віри та її вираження, яка не була б ані поглинанням, ані підпорядкуванням, а лише зустріччю в правді й любові; Католицькі Церкви – латинського і східних обрядів – не будуть схилити своїх вірних до переходу з однієї Церкви до іншої і не здійснюватимуть прозелітизму серед православних; православні й католицькі єпископи, юрисдикція яких поширюється на одну територію, повинні проводити спільні консультації перед тим, як планувати свої душпастирські заходи по створенню нових церковних структур; ефективність екуменічних заходів значною мірою залежатиме від підготовки кадрів нових священнослужителів, не пов'язаних із застарілою еклезіологією, а налаштованих на об'єктивну і правдиву презентацію історії, яка б ґрунтувалася на узгодженій і спільній історіографії двох Церков – Православної і Греко-Католицької.